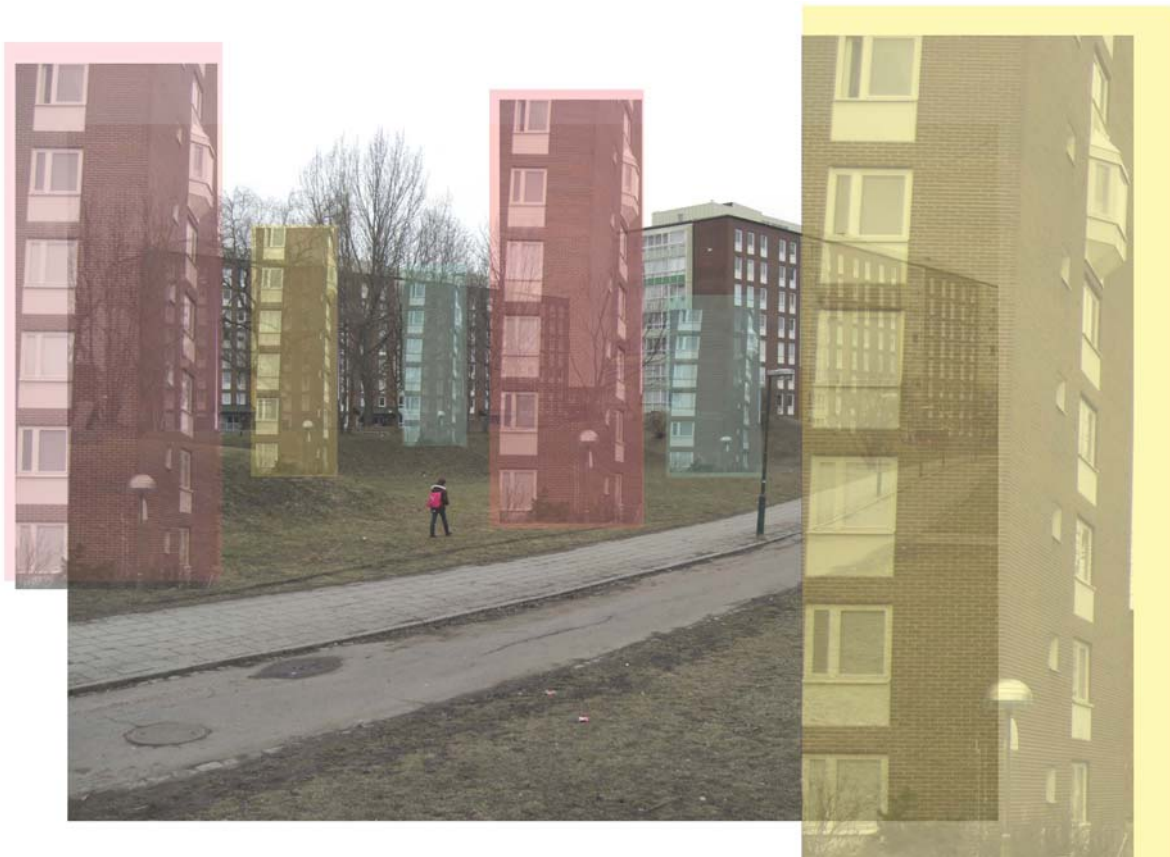

Sveriges
lantbruksuniversitet

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU)
15 hp

Förtätning ur ett socialt perspektiv

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, SLU Alnarp
Landskapsarkitekturprogrammet
Lisa Markström
2010-03-26

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Program/utbildning:	Landskapsarkitektprogrammet
Examen:	Kandidatexamen
Titel (sve):	Förtätning ur ett socialt perspektiv
Titel (eng):	Urban densification – a social perspective
Ämne:	Landskapsplanering
Nyckelord:	Förtätning, socialt perspektiv, hållbar utveckling, stadsplanering, planeringsstrategi
Författare:	Lisa Markström
Handledare (SLU/extern):	Gunilla Lindholm, område Landskapsarkitektur, SLU, Alnarp
Examinator (SLU/extern):	Mats Lieberg, område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp
Kurskod:	EX0378
Kurstitel:	Skriva om landskap
Omfattning:	15 hp
Nivå och fördjupning:	Grund C
Ort, månad, år:	Alnarp, april, 2010
Serie:	Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Omslagsbild, foto och illustration: Lisa Markström, 24 mars 2010

Sammanfattning

Förtätning som planeringsstrategi är idag en aktuell fråga i planeringssammanhang, men även som en del av diskussionen kring hållbar utveckling. Fenomenet och begreppet förtätning av staden är vanligt förekommande när det talas om den hållbara staden. Följaktligen är frågan kring förtätning en utmaning i dagens planeringssammanhang. För att kunna ta sig an denna utmaning krävs en djupare förståelse för de samband genom vilka förtätning aktualiserats samt vilka effekter förtätning har på staden ur olika perspektiv.

Syftet med denna studie är att belysa planeringsstrategin förtätning samt att undersöka diskussionen kring förtätningens konsekvenser ur ett socialt perspektiv. Uppsatsen syftar vidare till att studera hur diskussionen kring förtätning kan se ut ur ett socialt perspektiv på olika nivåer i Sverige, nämligen i ett av Boverkets visionsdokument samt i dokument inriktade på kommun- respektive stadsdelsnivå.

Tidigare forskning visar att det sociala perspektivet inom stadsplaneringen är viktigt men att det sällan lyfts fram i förtätningssammanhang. Bidragande orsaker till att det sociala perspektivet hamnar i skuggan av andra frågor inom stadsplaneringen, och i detta fall i diskussionen om förtätning, kan bland annat förklaras med att planerare som yrkesgrupp är ovana vid att behandla sociala frågor samt dåligt samarbete mellan olika instanser i samhället.

Analyserna av Boverket och Malmö Stads arbete i föreliggande studie visar att bilden av förtätning nästan genomgående är positiv. Förtätning ses i de granskade dokumenten företrädesvis som något bra och framförallt nödvändigt för att uppnå en hållbar stadsutveckling. Sammanfattningsvis kan det i det granskade materialet utläsas att den sociala argumentationen för förtätning fokuserar på tre faktorer: konkurrenskraftiga städer, funktionsintegrering och möten. Det är främst inom dessa områden fenomenen förtätning och sociala faktorer nämns och förenas. Denna studie visar vidare att mer tyngd läggs på vissa faktorer och att en balans mellan ekologiska, ekonomiska och sociala faktorer inte förekommer. De ekonomiska aspekterna har enligt denna granskning en övervikt medan de sociala aspekterna inte representeras i samma utsträckning i argumentationen för förtätning.

Nyckelord: Förtätning, socialt perspektiv, hållbar utveckling, stadsplanering, planeringsstrategi

Abstract

Urban densification as a planning strategy is of interest in the planning context of today. It is also seen as a part of the sustainable development. Urban densification as a concept is commonly used in the discussion of a sustainable development. Thus, the question about urban densification is an important challenge in the current planning context. A deeper understanding of the process which urban densification has developed from is necessary, since planners then will be more able to manage this challenge. It is also important to highlight the effects of urban densification from different perspectives.

The purpose of this study is to highlight the concept of urban densification and the discussion of the social consequences of this strategy. Furthermore, the aim of this study is to analyze planning documents on different levels (state, municipality and district) with a focus on social arguments.

According to previous research a social perspective is important in the process of urban planning; in spite of this it is a perspective which is rarely raised. This can be explained as a lack of experience to take account of social questions among the profession of architects and planners. Another explanation is poor collaboration between different establishments in the community.

The examination of three Swedish planning document shows that the attitude towards urban densification in general is positive. In these documents, it is a common understanding that densification is something good and of necessity in the effort to achieve a sustainable urban development. To sum up the investigated documents, the social arguments which occurred in the discussion of urban densification were mainly focused on three factors: competitive cities, integration of functions and meetings between citizens. It is in these areas that the phenomenon urban densification are mentioned and related to a social perspective. The study shows that a social perspective is paid less attention in the discussion of urban densification and an imbalance between ecological, economical and social factors. According to this study the dominating aspect which is brought up in the discussion of urban densification is the economical, in comparison to the social perspective.

Keywords: densification, social perspective, sustainable development, urban planning, planning strategy

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Abstract.....	4
Inledning	6
Studiens syfte	6
Mål.....	6
Frågeställningar.....	6
Material och metod	7
Avgränsning	7
Centrala begrepp	8
Studiens disposition	8
Förtätning av staden.....	9
En hållbar utveckling.....	9
Urban sprawl.....	10
Planeringens svar på urban sprawl – en förtätad stad.....	10
Vilka faktorer styr förtättningsprocessen?	11
För- och nackdelar med förtätning.....	11
Komplex genomförandeprocess.....	12
Bättre gång- och cykelmöjligheter	12
Förtätning belyst ur ett socialt perspektiv	13
En fostrande stad?.....	13
Sociala aspekter och frågor inom planeringen	14
Forskning om förtätningens sociala effekter.....	14
Sammanfattande kommentar.....	16
Argumentationen kring förtätning– en granskning av planer och visioner hos Boverket och Malmö Stad	18
Argumentationen olika beroende på skala	18
Få sociala argument – konkurrenskraft, funktionsintegrering och möten.....	18
Konkurrenskraftiga och attraktiva städer	19
Funktionsintegrering och blandade boendeformer.....	19
Möten.....	20
Sammanfattande kommentar av fallstudie	21
Resultatdiskussion	23
Referenser	26
Figurförteckning.....	27

Inledning

Förtätning som planeringsstrategi är idag en aktuell fråga i planeringssammanhang, men även som en del av diskussionen kring hållbar utveckling. Begreppet förtätning av staden är vanligt förekommande när det talas om den hållbara staden – diskussionen förekommer i arkitekturtidsskrifter, dagstidningar och vid ritborden. Följaktligen blir frågan kring förtätning en utmaning både för yrkesverksamma men även för kommande planerare. För att kunna ta sig an denna utmaning krävs en djupare förståelse för de samband genom vilka förtätning aktualiserats samt vilka effekter förtätning har på staden ur olika perspektiv.

Förtätning av våra städer anses vara ett sätt att minska det mänskliga avtrycket på jorden. Genom förtätning undviker man att bygga på oexploaterad mark och utnyttjar istället redan exploaterad mark. Däremot talas det sällan om hur denna planeringsstrategi påverkar staden ur ett socialt perspektiv, utan diskussionen tenderar att fastna i termer som grönstruktur och teknologisk och ekologisk effektivisering. En relevant diskussion om hur förtätning som planeringsstrategi påverkar ur ett socialt perspektiv är marginaliserad och denna uppsats syftar därför till att undersöka hur det talas om förtätning ur detta perspektiv.

Den sociala dimensionen av hållbarhet har först på senare tid diskuterats och studerats med någon större tyngd. Karin Bradley (2009) efterfrågar bredare och förbättrade planeringsstrategier med tanke på sociala aspekter i sin avhandling *Just Environments – Politicising Sustainable Urban Development* (2009). Denna avhandling har haft betydelse för arbetet då den kan ses som ett aktuellt inlägg i debatten och problematiserar det faktum att ett rättviseperspektiv ofta glöms bort i diskussionen om hållbar utveckling.

I denna uppsats har jag valt att studera de sociala aspekterna av förtätning dels genom att studera tidigare forskning inom området, dels genom att studera om och i så fall hur Boverket och en kommun med ökad inflyttning (Malmö Stad) diskuterar förtätning och dess sociala aspekter.

Studiens syfte

Syftet med uppsatsen är att belysa planeringsstrategin förtätning samt att undersöka om och i så fall hur diskussionen kring förtätningens konsekvenser ur ett socialt perspektiv ser ut. Uppsatsen syftar vidare till att undersöka hur diskussionen kring förtätning ur ett socialt perspektiv kommer till uttryck på tre nivåer i Sverige; i ett av Boverkets visionsdokument samt i planeringsdokument inriktade på kommun- respektive stadsdelsnivå.

Mål

Målet med uppsatsen är att beskriva planeringsstrategin förtätning, men även vilka positiva och negativa aspekter som denna planeringsstrategi kan medföra. Jag vill med uppsatsen reda ut hur förtätning påverkar ur ett socialt perspektiv. Uppsatsen innehåller även en undersökning av Boverkets samt Malmö Stads syn på förtätning och vilka argument för förtätning som tas upp i dokument som behandlar olika skalor (nationella visioner och strategier, översiktsplan, stadsdelsplan i form av dialog-pm) med fokus på ett socialt perspektiv.

Frågeställningar

Följande frågeställningar kommer att besvaras i uppsatsen:

- Vad innebär förtätning som planeringsstrategi?

- Hur påverkar förtätning av staden ur ett socialt perspektiv?
- Förekommer, och i så fall vilka, sociala argument kopplade till förtätning i Malmö Stads översiktsplan? Hur ser de sociala argumenten ut i en större skala (Boverket) samt i en mindre skala (dialog-pm över stadsdelen Rosengård)?

Material och metod

I den inledande bakgrunden om förtätning har vetenskapliga artiklar, avhandlingar och litteratur legat som grund till arbetet. I dessa dokument eftersöktes sammanhang där det talades om förtätning och i detta material identifierades i vilken utsträckning sociala termer förekom. Med sociala termer inbegreps i denna studie det som sätter människan eller det mänskliga livet och välmåendet i staden i fokus.

Uppsatsen innefattar även en fallstudie där Boverkets text *Hållbara städer och tätorter i Sverige – förslag till strategi* (2004), Översiktsplan för Malmö 2000 (Malmö Stad 2001) och dialog-pm:et *Rosengård! Strategier för hållbar utveckling i en stadsdel* (Malmö Stad 2008) granskas. Syftet med denna granskning var att undersöka hur argumentationen om förtätning förs på olika nivåer i Sverige. Syftet var också att undersöka i vilken mån och kontext ”sociala argument”, det vill säga argument som syftar på sociala förhållanden i någon form, lyfts fram samt ifall dessa ser olika ut beroende på skala.

Boverket är en instans som inrättades samtidigt som Plan- och bygglagen infördes i Sverige. Det kan ses som ”en tung remissinstans i planeringsfrågor” men har främst en rådgivande funktion gentemot landets kommuner (Nyström 2003 s. 141) och har ett ”övergripande ansvar för plan- och byggfrågor” (Nyström 2003 s. 131). För att studera hur målen och visionerna för en hållbar utveckling från Boverket tolkas på kommunnivå granskades vidare Malmö Stads översiktsplan (Malmö Stad 2001). För en kommun är översiktsplanen det dokument i vilket det redogörs för hur mark- och vattenområden ska användas i ett längre tidsperspektiv samt hur kommunens bebyggelse ”skall utvecklas och bevaras” (Malmö Stad 2001 s. 3), i detta fall omkring två decennier (Malmö Stad 2001 s. 10). I Malmös översiktsplan står det att den ”skall både formulera visioner för framtiden och vara till praktisk vägledning för beslut i konkreta plan- och bygglovsfrågor” (Malmö Stad 2001 s. 3).

För att nå ytterligare en lägre skala granskades även ett dialog-pm för stadsdelen Rosengård i Malmö. Dialog-pm används som en del av arbetet med en ny översiktsplan i Malmö och behandlar antingen olika geografiska områden eller olika teman. De fungerar som ett ”underlag för löpande diskussioner både inom och utanför Malmö Stad.” (Malmö Stad 2008 s. 5). Arbetet som görs med dessa dialog-pm är att de utvecklingsidéer som arbetas fram ska kunna relateras till olika delar av staden, även om ett dialog-pm fokuserar på ett enskilt ämnesområde eller är geografiskt avgränsat. (Malmö Stad 2008 s. 5). På detta vis fungerar dialog-pm som ett proaktivt dokument i arbetet med den fysiska planeringen i Malmö och som underlag för översiktsplanen.

Avgränsning

En avgränsning av fallstudien gjordes till att behandla ett svenskt perspektiv. Granskningen fokuserade på arbetet och diskussionen i en kommun, Malmö Stad, och detta val gjordes utifrån att Malmö är Sveriges tredje största stad med en kraftig tillväxt samt att diskussionen kring förtätning i denna kommun är aktuell.

Centrala begrepp

Förtätning

Förtätning innebär en höjd exploatering och/eller utökad våningsyta på bebyggda men lågt utnyttjade fastigheter. Förtätning kan ske genom ”nybyggnad, tillbyggnad, påbyggnad, inredning av vindar och liknande”. (Malmö Stad 2001 s. 122)

Begreppet förtätning syftar i denna uppsats på en ökad bebyggelsestäthet i urban miljö.

Socialt perspektiv

Begreppet social betyder enligt Svenska Akademiens ordlista (www.saob.se) samhällelig eller sällskaplig, d.v.s. har med människors relationer till varandra att göra. Begreppet perspektiv handlar om synvinkel och hur något ter sig för betraktaren. Det kan i detta sammanhang exempelvis handla om sociala strukturer såsom indelning i klass, etnicitet eller kön, sociala möten mellan människor och tillgänglighet för olika individer och grupper.

I denna studie kommer begreppet socialt perspektiv att användas för att försöka fånga hur det i planeringsdokument tas upp och tas hänsyn till sociala aspekter när det gäller förtätning.

Studiens disposition

I det följande redovisas först en genomgång av litteratur och tidigare forskning om förtätning av staden på ett generellt plan för att därefter följas av ett avsnitt om förtätning ur ett socialt perspektiv. Sedan presenteras studiens empiriska undersökning med analyser av dokument från Boverket samt Malmö Stad. Avslutningsvis diskuteras studiens resultat och slutsatser.

Förtätning av staden

En hållbar utveckling

Det senaste århundradet har präglats av en starkt växande ekonomi i västvärlden. Som ett resultat av detta har utvecklingen i denna del av världen inneburit en bättre folkhälsa och medellivslängd samt en ökad utbildningsnivå. Även konsumtionsnivån har ökat och är stor i vår del av världen. Den ökade konsumtionen och levnadsstandarden, framför allt i väst, har dock haft en negativ sida då den inneburit stora uttag av jordens resurser men även påverkat genom störningar i naturen. Även relationen mellan de industrialiserade länderna och utvecklingsländerna är obalanserad, då villkoren för världens befolkning ser olika ut. En stor del av den positiva utvecklingen i i-länderna har skett dels på bekostnad av jordens resurser men även på bekostnad av utvecklingsländerna (Johansson & Orrskog 2002 s. 10). Det finns de som hävdar att dagens samhälle misshushåller med luft, mark, vatten, växter och djur. Alla dessa nämnda komponenter har tillsammans bidragit till att utvecklingen från det gångna århundradet på flera sätt har blivit ohållbar (Johansson & Orrskog 2002 s. 10).

Begreppet hållbar utveckling inbegriper många aspekter, vilket bland andra Karin Bradley påpekar i sin avhandling *Just Environments – Politicising Sustainable Urban Development* (2009), och det finns olika infallsvinklar gällande begreppet hållbar utveckling (Bradley 2009 s. 10). Begreppet kommer från engelskans sustainable development, där sustainable bland annat betyder att hålla igång, bära upp, tåla och uthärda (Johansson & Orrskog 2002 s. 11).

Redan 1987 formulerades en definition av begreppet i FN av Brundtlandkommissionen:

”Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs”
(World Commission 1987)

I Rio de Janeiro höll FN 1992 en konferens om miljö och utveckling. Under konferensen arbetade man fram ett program för hållbar stadsutveckling vilket resulterade i handlingsprogrammet Agenda 21, ett handlingsprogram för det tjugonde århundradet (Johansson & Orrskog 2002 s. 10). Innebörden av handlingsprogrammet är ett samarbete för hållbar utveckling på global nivå med fyra dimensioner – en ekologisk, social, kulturell och ekonomisk dimension. En hållbar utveckling innefattar alltså inte enbart ett miljöfokus (Johansson & Orrskog 2002 s. 11). Handlingsprogrammet syftar till att världens länder ska arbeta för hållbar utveckling lokalt utifrån en global insikt (Nilsson 2001, s. 23). I Sverige innebar detta att varje kommun fick i uppgift att skapa ett lokalt Agenda 21-program (Nilsson 2001 s. 23, Johansson & Orrskog 2002 s. 10). En av tankarna med Agenda 21 är även att medborgarna, enskilt och i olika gruppkonstellationer, aktivt ska delta i denna utveckling (Johansson & Orrskog 2002 s. 10).

Som en följd av Agenda 21 utvecklade FN även den så kallade Habitat II-agendan under en konferens i Istanbul 1996. Detta gjordes i syfte att ”översätta” Agenda 21 till riktlinjer för en hållbar utveckling med fokus på boende, bebyggelse och stadsplanering, med andra ord planeringen av världens städer (Johansson & Orrskog 2002 s. 13). I svenska Plan- och bygglagen formuleras övergripande mål för en hållbar utveckling på följande vis:

”2 § Planläggning skall, med beaktande av natur- och kulturvärden, främja en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden, kommunikationsleder och andra anläggningar. Även en från social synpunkt god livsmiljö, goda miljöförhållanden i övrigt samt en långsiktigt god hushållning med mark och vatten och med energi och råvaror skall främjas.

En god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens skall främjas.”
(SFS 1987:10, 2 kap 2 §)

Urban sprawl

Idag bor mer än hälften av världens befolkning i städer. Under förra seklet skedde en enorm inflyttning till städer och urbaniseringen har efterlämnat stora avtryck på jorden (Ståhle 2008 s. 11).

Även i Sverige har denna utveckling ägt rum, samtidigt som befolkningstätheten under en lång tid har minskat i städerna. I Sverige bor det idag färre människor per lägenhet än för femtio år sedan (Johansson & Orrskog 2002 s. 203). Denna utveckling har enligt Alexander Ståhle (2008) efterlämnat en fragmenterad stad med negativa konsekvenser socialt, ekonomiskt och miljömässigt (Ståhle 2008 s. 11). Han använder sig av begreppet “urban sprawl”, ett begrepp vars innebörd är att stadsbebyggelsen breder ut sig över stora ytor och växer i stadens periferi (Ståhle 2008 s. 17). Ordet skulle kunna översättas till stadsutglesning. Innerstadsproblem såsom föroreningar, oljud och små boendeytor kan ses som orsak till urban sprawl, en utflyttning från städernas trånga centrum ut till förorter med billigare boende och större boendeyta (Ståhle 2008 s. 18-19). Dock har denna trend under de senaste decennierna börjat vända, framför allt i storstäderna, och i många städer pågår en förtätningsdiskussion om att städerna bör börja växa inåt (Johansson & Orrskog 2002 s. 203, Ståhle 2008 s. 19). Detta är dock något som skapat en debatt och uppmärksammas i bland annat arkitekturtidskrifter och dagstidningar (för exempel se Arkitekten nr 10- 12 2008, Sydsvenskan 28 februari 2010, Sydsvenskan 10 mars 2010).

Planeringens svar på urban sprawl – en förtätad stad

I diskussionen och forskningen kring hållbar utveckling porträtteras den hållbara staden ofta som tätt bebyggd med bland annat effektiv kollektivtrafik, närhet till arbete och faciliteter inom gång- och cykelavstånd (Bradley 2009 s. 19). I en mot förtätning kritisk artikel i Gröna Fakta, *Tätt eller glest? Trender och åsikter om god stadsplanering* (Rådberg 2003), nämner artikelförfattaren att det i en EU-rapport, *The Green Paper of the Urban Environment* från 1990, sattes likhetstecken mellan hållbarhet och stadsmässighet. I EU-rapporten menades det att energiförbrukningen i en högexploaterad, tät stad minskar som en följd av mindre bilåkande och reducerat resande (Rådberg 2003 s. 2). Detta menar artikelförfattaren Johan Rådberg att det inte finns några belägg för, att den kompakta, högexploaterade staden är mer miljömässigt hållbar än andra. Rådberg skriver att det i europeiska städer inte finns något samband mellan befolkningstäthet och bensinkonsumtion. Han menar vidare att det inte är täthet som styr konsumtionen, utan att det är andra faktorer såsom bilinnehav, bensinpris, väg- och kollektivtrafiksutbyggnad som påverkar (Rådberg 2003 s. 2-3). Enligt Rådberg är det snarare en uppluckrad, grön stad som fungerar bättre ur ett hållbarhetsperspektiv, då en sådan typ av stadsbyggande stöder en kretsloppsanpassning. Han uppfattar målet med bebyggelseförtätning i *The Green Paper of the Urban Environment* som ett försök att återskapa den förindustriella europeiska staden med en tydlig gräns till omgivande landskap och ett kompakt bebyggelsemönster (Rådberg 2003 s. 3).

Ståhle menar att för att en förtätning av staden ska ge goda resultat är det viktigt att närheten till centrum är prioriterad för att människor ska anse det vara värt att bo i en tät stad. Den största attraktionskraften staden har är närheten till centrum, medan bebyggelse i periferin lockar med luftighet och plats. En alltför stor försiktighet vid förtätning kan få konsekvenserna att människor istället söker sig bort från centrum (Ståhle 2008 s. 69).

Det är denna planeringsutmaning som många planerare i Sverige står inför idag (Ståhle 2008 s. 5).

Vilka faktorer styr förtättningsprocessen?

Rådberg ställer sig frågan varför förtätning som planeringsstrategi fått en sådan genomslagskraft och menar att en förtätning varken är särskilt miljömässigt hållbar eller att en sådan strategi kommer att hejda en fortsatt inflyttning till förortsområden. Således är en förklaring, enligt Rådberg, att ledande aktörer inom stadsbyggnadsprocessen driver på eller stödjer denna fråga för egen vinnings skull. Markägare tjänar på att priser på mark i centrala delar av staden ökar genom att den blir mer attraktiv. Politiker har intresse av förtättningsstrategin ”som ett medel att öka befolkningen och därmed skatteunderlaget” (Rådberg 2003 s. 4). Andra aktörer som inte har lika stora möjligheter att påverka utvecklingen är de som söker ett attraktivt boende till rimliga priser, men även allmänintresset för en utveckling mot miljömässig hållbarhet. Dessa grupper har alltså, enligt Rådberg, inte lika mycket makt i diskussionen om förtätning (Rådberg 2003 s. 4). Men enligt Ståhle (2008) är det samtidigt ett faktum att kontroversen mellan förtätning och urban sprawl har pågått sedan födelsen av modern stadsplanering (Ståhle 2008 s. 44). Det har varit ”a conflict between ‘the right to the city’ and ‘the right to nature’ ” (Ståhle 2008 s. 144). Han menar följaktligen att det är ett problem att diskussionen fastnar vid *om* man ska förtäta istället för *hur* förtätningen bör genomföras (Ståhle 2008 s. 116).

För- och nackdelar med förtätning

Diskussionen kring urban förtätning är framför allt en debatt kring miljöfrågor och tillväxtfrågor (Ståhle 2008 s. 19). I de lite större städerna i Sverige, såsom Stockholm och Malmö, har bebyggelseförtätning blivit en allt viktigare fråga då befolkningstrycket ökat och förtätningsexploateringen än så länge skett på så kallade ”browd fields”, det vill säga hamn- och industrimark och annan för bostadsbebyggelse outnyttjad mark. I Stockholm är det nu också svårt att undvika att börja ta grönområden i anspråk vid diskussioner och planering av staden (Ståhle 2008 s. 20) vilket, som tidigare nämnts, har lett till många debatter kring förtätning i exempelvis media.

Även i Malmö förs diskussionen om hur staden ska växa i framtiden, utöver den utbyggnadskapacitet som anges i nuvarande översiktsplan. Tre alternativ vägs mot varandra i dialog-pm:et *Hur kan Malmö växa – hållbart?* (Malmö Stad 2009). De tre strategier som diskuteras är att staden ska komma att växa utåt, inåt eller genom en blandning av inåt och utåt. I alternativet ”utåt” skulle staden planlägga nya bostadsområden på vad som idag är oexploaterad jordbruksmark i utkanten av staden (Malmö Stad 2009 s. 10-13). I blandalternativet, ”utåt och inåt”, skulle staden komma att utnyttja både redan exploaterade områden i centrala delar samt oexploaterad jordbruksmark i utkanten av staden (Malmö Stad 2009 s. 22-23). Argumenten som tas upp för att bygga inåt är att detta alternativ förstärker Malmös karaktär som koncentrerad stad. Om människor bor och arbetar i innerstaden samt förtätade bostadsområden bidrar detta till ett rikare stadsliv och en större innerstad. En annan fördel med detta alternativ är att Malmös naturtillgångar i form av kust och jordbruksmark undantas exploatering. Vad som kan räknas in som negativa konsekvenser med denna strategi är att arealen grönområden i staden kan komma att minska. Detta skulle kunna kompenseras med att en större fokus läggs på att skapa nya och utveckla befintliga grönområden med hög kvalitet och god tillgänglighet. Ytterligare en negativ effekt med förtättningsstrategin är att de regler som finns idag gällande regler för buller och luftföroreningar skulle kunna komma att bli svåra att uppfylla (Malmö Stad 2009 s. 16-19).

Redan genomförda förtättningsprojekt, såsom de nya och tätbebyggda bostadsområdena i Hammarby Sjöstad och Liljeholmen i Stockholm, har fått kritik för att vara alltför täta och ofta inte barnvänliga. Dessa bostadsområden är byggda på gammal industrimark, vilket vid byggnationen innebar stora saneringskostnader för byggherrarna. På grund av detta ökade exploateringen av ekonomiska skäl, med en följd av att det skedde på bekostnad av publika och privata öppna ytor (Ståhle 2008 s. 20). Farhågorna med att det kan bli kostsamt att bebygga befintlig mark i staden nämns även i diskussionen om förtätning i Malmö (Malmö Stad 2009 s. 19)

Komplex genomförandeprocess

Genom att arbeta för förtätning och ett inåtväxande av städer kan planeringsprocessen komma att bli mer komplex – fler människor berörs av förändringar i en tät stad. Fler människor och fler intressen på en mindre yta, som den centrala delen av en stad är, påverkas av förtätning. Detta innebär i sin tur att avvägningar mellan olika intressen måste göras vid förtätning, vilket för med sig en mer komplex genomförandeprocess. Det krävs också mer omfattande demokratiska processer i form av fler samråd då förtätning berör fler människor.

Det mer traditionella byggandet med ”årsringar”, det vill säga att exploatering sker i stadens utkanter, är i allmänhet enklare planerings- och genomförandeprocesser. Det beror på att dessa är beprövade metoder i jämförelse med att förtäta i stadsmiljö (Malmö Stad 2009 s. 10-23).

Bättre gång- och cykelmöjligheter

En stor uppgift i planeringssammanhang är att utmana den allmänna uppfattningen om hur stadens öppna offentliga rum ska planeras, för att kunna ta tillvara på och skapa offentliga platser som tillfredsställer användarna trots att staden förtätas (Ståhle 2008 s. 30). En av fördelarna som förtätning kan medföra är exempelvis att gång- och cykeltrafiken i staden kan förbättras (Ståhle 2008 s. 28). Ståhle menar i sin forskning att det handlar om att arbeta mer med de ytor som finns kvar efter att förtätning genomförts.

Han menar vidare att de öppna arealer som finns att bygga på i våra storstäder till stor del är gröna ytor. Här luftar han även en kontroversiell åsikt, nämligen att det inte behöver vara negativt att bygga på gröna ytor – tvärtom kan färre grönytor bidra till att mer fokus läggs på befintliga grönytor och att dessa värdesätts mer och får en bättre kvalitet. Trots att ett utrymme är mindre kan det vara mer användbart och attraktivt för människor än om det varit stort (Ståhle 2008 s. 58). Vidare anser han att staden bör betraktas som ”a spatial system of change” och att förtättningsstrategin inte är en vision som kan bli fullbordad, utan att utvecklingen av stadens fysiska utformning är en ständigt pågående process (Ståhle 2008 s. 56).

Förtätning belyst ur ett socialt perspektiv

Det finns de som menar att frågan kring förtätning landat i en ensidig debatt och att en viktig faktor i diskussionen om tillväxt och hållbarhet ofta glöms bort, nämligen att en social ingång till ämnet ofta saknas.

Karin Bradley har i sin avhandling (2009) valt att lägga fokus på hur den hållbara utvecklingen påverkar ur ett socialt perspektiv. Ett socialt perspektiv kan ha en socioekonomisk fokus och handla om ”just sustainability”, det vill säga hur socioekonomiska strukturer gynnar vissa sociala grupper medan andra grupper missgynnas, och att det är genom att arbeta med dessa strukturer en hållbar utveckling nås. Andra menar att det är teknologin och mer utarbetade ekonomiska stimuli inom befintliga sociala strukturer som leder till rättvis hållbarhet (Bradley 2009 s. 10). Enligt Bradley skapar debatten kring ett miljövänligt, hållbart samhälle ett socialt beteende i samhället. Hon argumenterar i sin studie att strategierna för hur samhället ska kunna skapa ”den hållbara staden” framför allt stöds av en svensk medelklassnorm. Detta, menar hon vidare, bidrar i sin tur till ett slags normaliserande av de sociala grupper i samhället som inte anses leva upp till de krav som den hållbara staden avkräver medborgarna. Genom detta faktum är diskussionen och strategierna för en hållbar utveckling en stark social fråga som påverkar människor (Bradley 2009 s. 3)

En fostrande stad?

Den kompakta blandstaden anses ofta som passande för den postindustriella ekonomin då förorenande och väsnande industrier knappt förekommer inne i städerna idag, faktorer som kan uppfattas som störande i stadsmiljö. Detta anses således bidra till ett bättre stadsklimat. Dessutom är det i den nya kreativa ekonomin nödvändigt att människor och företag ligger nära varandra då båda parter vinner på detta. Dock frågar sig Bradley om detta vurmande för den täta staden som ekologiskt hållbar i grund och botten kan vara en ekonomisk fråga, och att det ekologiska perspektivet lägligt nog passar in i argumentationen. Bradley menar alltså att det kan handla om en ekonomisk strategi för att få människor att flytta in till städerna där den ekonomiska tillväxten pågår. Väljer man att se på detta argument ur ett maktperspektiv kan det betraktas som att den hållbara staden fostrar produktiva, användbara och ordningsamma medborgare (Bradley 2009 s. 251).

Sociologen Michel Foucault har problematiserat hur människor styrs i tid och rum (Foucault i Bradley 2009 s. 22-25). Enligt Foucault är stadsplaneringen i sig styrande när det gäller ett individuellt och kollektivt beteende i staden. Genom fysisk planering, men även olika typer av bestämmelser såsom visioner och textbaserade strategier, främjas vissa typer av rörelser, transporter och användandet av stadens rum. Det är planeringen som styr organisationen av offentliga platser samtidigt som andra mönster avvärjs. Planeringen i sig själv disciplinerar och normaliserar människors beteende i staden (Foucault i Bradley 2009 s. 22-25). I avhandlingen frågar sig Bradley vilken typ av livsstil som uppmuntras från planeringsbordet idag (Bradley 2009 s. 12).

I avhandlingens undersökning intervjuas stadsplanerare i Stockholm angående den förtätning som diskuteras om miljonprogrammets förorter i stadens ytterkanter, som i flera fall präglas av sociala svårigheter i form av segregation och arbetslöshet. En av intervjupersonerna menar att det som anses vara problematiskt i dessa förorter, såsom avsaknaden på arbetsplatser och en större funktionsblandning, inte anses vara ett problem i områden med bättre bemedlade. Miljonprogrammets förorter domineras ofta av höghus med stora omgivande grönområden. Att applicera de innerstadsnormer som förtätning ofta förknippas med, kan i dessa områden bli

problematiskt. Intervjupersonen menar att detta skulle kunna förstöra de kvaliteter som dessa områden har (Bradley 2009 s. 94-98). Att skapa förtätade stadsdelar i ytterområden kan bli fel, då det kan resultera i en kombination av de negativa konsekvenserna i innerstaden och förortens negativa konsekvenser (Bradley 2009 s. 242). Intervjupersonen ställer sig frågan varför man inte försöker utveckla dessa områden utifrån de specifika kvaliteter de har (Bradley 2009 s. 243). Samtidigt finns det uppenbara problem i många av dessa områden som måste lösas, med segregation och hög arbetslöshet, vilket gör detta till en svår fråga.

Sociala aspekter och frågor inom planeringen

Miljöaspekter har fått ett ökat utrymme i planeringen, men de sociala aspekterna är fortfarande dåligt representerade (Nyström 2003 s. 252). Tänkbara orsaker till detta kan vara att markanvändningsplanering huvudsakligen bedrivs på tekniska förvaltningar och att samhällets sociala instanser, såsom socialtjänsten, sällan medverkar i arbetsgrupper och ledningsgrupper inom fysisk planering. Professioners skilda kulturer kan anses vara ett hinder för ett tvärasektionellt arbete (Nilsson 2001 s. 101). Det kan också vara så att socialtjänsten inte är vana vid att hantera frågor om fysisk planering. I socialtjänstlagen från 2001 står det dock att några av socialnämndens uppgifter är att ”göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen” och att ”medverka i samhällsplaneringen och i samarbete med andra samhällsorgan, organisationer, föreningar och enskilda främja goda miljöer i kommunen” (SFS 2001:453, 3 kap 1 §)

Det kan även handla om en rädsla hos planerare att beröra sociala aspekter, som i många fall har vaga kunskaper i dessa frågor (Nilsson 2001 s. 100). Samtidigt gynnar förvaltningskulturen ett förhållningssätt av teknisk och naturvetenskaplig natur, som lättare kan kvantifieras i en rationell beslutsmodell. Det finns även tankar kring att det på planerarnas yrkesutbildning ingår alltför få sociala aspekter i planeringen (Nyström 2003 s. 252-253). Ytterligare en orsak till att den sociala aspekten åsidosätts är att det är svårt att sätta en prislapp på denna, till skillnad från ekonomiska frågor (Nilsson 2001 s. 100).

Det finns även tankar om att ifall medborgarinflytandet inom planeringen utökas, förbättras också möjligheterna att integrera sociala aspekter i planeringen (Nyström 2003 s.260). En medborgerlig delaktighet skulle också kunna innebära att beslut som fattas har en större möjlighet att bli socialt hållbara (Nilsson 2001 s. 114).

Forskning om förtätningens sociala effekter

Burton hävdar att “Of all the arguments, perhaps the least explored and most ambiguous is the claim that the compact city is a socially equitable city” (Burton 1999 s. 1970). Trots att diskussionen kring förtätning har pågått under en längre period finns det fortfarande ont om forskning som behandlar hur förtätningen påverkar olika sociala grupper i samhället. Det finns forskare som menar att den forskning som gjorts kring förtätning tenderar att fokusera på hur förtätningen påverkar miljön, med ämnen såsom energikonsumtion, förlust av öppna ytor och kollektivtrafik (Burton 1999 s. 1970). Den kompakta staden är, som tidigare nämnts, något som det aktivt talas för. Att denna planeringsstrategi även skulle medföra en ökad social rättvisa är något som ibland tillskrivs förtätning, dock på relativt lösa grunder. Detta menar Elizabeth Burton (1999), som i en empirisk undersökning studerat vilka konsekvenser förtätning kan ha på missgynnade grupper i engelska städer med ett invånarantal mellan 80 000-220 000 (Burton 1999 s. 1971). Hon talar om att människor kan vara socialt gynnade respektive missgynnade vad gäller

såväl ekonomiska tillgångar som tillgångar när det gäller sociala förmågor, utrymme och inflytande i samhället. (Burton 1999 s. 1971).

Undersökningen fokuserar på förtätningens effekter på inkomst och förmögenhet (vad som blir billigare respektive dyrare) och om följderna av detta i sin tur ger en eventuell livskvalitetsförbättring ”som kan vara en social bas för självrespekt” (Burton 1999 s. 1972). De faktorer hon har undersökt är omstridda påståenden, men är ändå sådana som ofta tas upp i diskussionen kring förtätning. De påståenden om förtätningens konsekvenser som studien inbegriper och som tas upp i detta kapitel är bland andra följande:

- *bättre tillgång till handel och service*
- *lägre nivåer av social segregation*
- *sämrre tillgång till grönytor*
- *reduktion av boendeyta*
- *närhet mellan hem och arbete*
- *förbättrade möjligheter för cykel- och gångtrafik*
- *brist på billigt boende*

Studien visar att i städer med hög densitet av hushåll är låginkomsttagare mindre missgynnade när det gäller tillgång till större köpcentra. Här har hushållstätheten större betydelse än befolkningstätheten, enligt studien. Burton skriver att faktorn som påverkar tillgången på större servicebutiker är beroende av ”density of household rather than population” (Burton 1999 s. 1980). Motsatsen gäller däremot för öppna offentliga grönytor. Hög befolkningsdensitet innebär, enligt Burton, ofta ett längre avstånd till grönområden. Enligt studien är det dock ingen skillnad mellan olika sociala grupper i samhället när det kommer till detta faktum (Burton 1999 s. 1981-1982). Dock kan detta ifrågasättas med tanke på att närhet till grönområden kan komma att bli ett attraktivt boendeanternativ om tillgången till parker och mindre grönytor minskar. En sådan utveckling kan i sin tur tänkas leda till dyrare boende i anslutning till kvalitativa grönytor och som en följd av detta i sin tur leda till boendesegregation.

En viktig aspekt att ta upp i diskussionen om tillgången på parker och grönområden i staden är synen på naturens betydelse. Denna kan variera mellan olika tider och olika samhällen men även inom samhällen och mellan sociala grupper i samhället (Bradley 2009 s. 34). Etnicitet, kön, urban eller rural bakgrund och utbildning är flera faktorer som kan påverka synen på och utnyttjandet av natur och grönområden (Bradley 2009 s. 133). Detta är viktigt att belysa då förtätningens konsekvenser berör olika människor och grupper i samhället på olika sätt.

Medan hög hushållsdensitet stödjer tillgången till en viss typ av service stödjer en hög befolkningsdensitet i sin tur kollektivtrafiken. Ju fler människor som bor i en stad, desto fler använder kollektivtrafiken. Att förtätade städer blir mer gång- och cykelvänliga kan säkert stämna om energi och fokus läggs på denna fråga, men enligt Burton handlar det snarare om ifall man äger en bil eller inte. Hon menar också att i de städer med låg densitet som ingår i studien, går och cyklar människor ur lägre samhällsklasser i större utsträckning än i tätare städer (Burton 1999 s. 1983).

Att förtätning skulle bidra till fler jobb för grupper i samhället med höga arbetslöshetssiffror är ett påstående som, enligt Burton, förekommer i förtätningdiskussionen. Detta stämmer dock inte enligt forskningsresultaten i studien. Hon menar istället att detta är en faktor som snarare är kopplad till socioekonomiska faktorer än till hur staden är planerad (Burton 1999 s. 1982). Däremot är fysisk densitet den starkaste komponenten när det gäller andelen boendeyta och i kompakta städer tenderar boendeytan att bli mindre. Speciellt för mindre bemedlade grupper i samhället antas arealen boendeyta per person bli mindre i en tät stad (Burton 1999 s. 1983). Boendet blir även dyrare i täta städer, vilket är ett resultat av högre markpriser. Detta leder i sin tur till högre priser i attraktiva områden där efterfrågan är större (Burton 1999 s. 1986). Något

som skapar respektive minskar en sådan typ av utveckling är tillgången till olika typer av boende och en blandning av upplåtelseformer. Enligt Burton är detta alltså en faktor som är viktig för att skapa en balanserad social boendefördelning i förtätade städer (Burton 1999 s. 1985-1986).

Burton pekar i sin studie på att vissa aspekter av social jämlikhet relaterar i större eller mindre omfattning till förtätning än andra. Hon menar att förtätning troligtvis har en begränsad påverkan på sociala förhållanden och att andra aspekter i samhället spelar större roll på social jämlikhet. Hon skriver vidare att fokus bör ligga på de positiva förändringar förtätning medför, för att förtätning som planeringsstrategi ska ge maximal utdelning (Burton 1999, s. 1987-1988).

Sammanfattande kommentar

Ursprunget till det globala initiativet från FN för en hållbar utveckling grundar sig dels i en miljöaspekt samt i en rättviseaspekt av hur jordens resurser bör förbrukas och fördelas. Som nämns i kapitlets inledning är det en ojämn fördelning av dessa resurser mellan de rika och de fattiga delarna av världen. Samtidigt har arbetet med en hållbar utveckling på en stadsplaneringsnivå tenderat att fokusera på de ekologiska och tekniska problemen och lösningarna, med andra ord har det varit en fokusering på miljöaspekten. Detta kan bero på att det är inom det området som arkitekter och planerare som yrkesgrupp är vana att arbeta och finna lösningar.

Även i detta arbete har det varit svårt att finna litteratur, forskning och debattinlägg där fokus varit inriktat mot sociala och rättviseaspekter, vilket i sig är tämligen talande för denna ensidighet av arbetet med en hållbar stadsutveckling. Karin Bradleys avhandling (2009) tar emellertid upp en social aspekt på miljöperspektivet, nämligen hur arbetet med den hållbara utvecklingen och dess fokus på miljöfrågor påverkar ur en rättviseaspekt. Samtidigt är det *miljöaspekten* som ligger i grunden, som granskas ur ett socialt och rättviseperspektiv.

Orsaker som kan vara bidragande till att det sociala perspektivet hamnar i skuggan av andra frågor inom stadsplaneringen, och i detta fall i diskussionen om förtätning, har som tidigare nämnts förklarats som en ovana att behandla sociala frågor hos planerare som yrkesgrupp och dåligt samarbete mellan olika instanser i samhället. Vad som kan tänkas vara ytterligare en orsak till att en social aspekt åsidosätts är en rädsla att gå in med konkreta sociala motiv i planeringen och utformningen av staden. Kan det vara så att de sociala argumenten blir något vaga och diffusa för att man med bristande kunskap är rädd att som arkitekt eller planerare ha ett socialt budskap i sitt arbete, ett arbete som har med konkreta fysiska uttryck att göra? Samtidigt är det de fysiska uttrycken som arkitekter och planerare arbetar med, och vilka krav kan egentligen ställas på att denna yrkesgrupp ska ha en social utgångspunkt i sitt arbete? Det kanske är så att ett tydligare socialt initiativ måste komma från andra håll med konkreta riktlinjer, exempelvis från politiskt håll, som går att förhålla sig till i arbetet med stadsplanering.

Det är intressant att förtätning som planeringsstrategi syftar till att minska människans avtryck på miljön, men vilka avtryck förtätningen får för människor, för det sociala livet och de sociala strukturerna i staden är något som i liten mån behandlas i debatten kring förtätning. Med detta är det inte menat att miljöaspekten skulle vara överflödigt eller överrepresenterad. Det handlar snarare om att det inte blir en balans i diskussionen, vilket innebär tydliga (kunskaps-) luckor i argumenten, trovärdigheten och kanske därmed också resultatet av eventuell förtätning. Den sociala diskussionen tenderar snarare till att bli nödvändig att förhålla sig till, som en följd av hur staden ska växa hållbart, men får inte en primär roll i diskussionen om hållbara städer.

Samtidigt handlar resurshållandet på global nivå bland annat om ett rättviseperspektiv och detta tar sig i vår del av världen uttryck i att spara på jordens gemensamma resurser. Rättviseperspektivet, som är ett socialt perspektiv, tar sig uttryck i hur den fysiska utformningen av våra städer ska se ut. En social och rättvis avsändare kan ses ta fysiska former i vår del av världen, istället för direkta sociala utgångspunkter på nationell och lokal nivå.

Frågan som bland andra Burton (1999) ställer i sin forskning är vilken social effekt planering och framför allt förtätning har. Som Burton menar finns det andra faktorer i samhället snarare än förtätningen i sig som har större påverkan ur ett socialt perspektiv. Samtidigt tror jag att det finns en stor betydelse och relevans i att diskutera vilka aspekter förtätning och stadsplanering överlag ska belysas ur. Man bör även tänka på hur vi som planerare kan påverka denna aspekt genom hur vi arbetar med utformningen av staden. Var och hur människor ska leva styrs i viss mån från ritborden, det finns en maktdimension i detta förhållande vilket har tagits upp av exempelvis Foucault. En annan intressant tanke är att staden i sig faktiskt är en social konstruktion, som antagit ett fysiskt uttryck.

Argumentationen kring förtätning– en granskning av planer och visioner hos Boverket och Malmö Stad

I denna del av arbetet redovisas resultaten från fallstudien som gjorts av Boverkets text *Hållbara städer och tätorter i Sverige – förslag till strategi* (2004), Översiktsplan för Malmö 2000 (2001) samt dialog-pm:et *Rosengård! Strategier för en hållbar utveckling i en stadsdel* (Malmö Stad 2008).

Syftet med granskningen är att undersöka vilka sociala argument som används när det talas om förtätning i dessa dokument, samt i vilken mån dessa lyfts fram samt i vilken kontext de förekommer.

Argumentationen olika beroende på skala

Föga förvånade visade granskningen att argumentationen kring förtätning skiljer sig något mellan de olika nivåerna. Däremot är det nästan genomgående en positiv bild av förtätning som ges på alla tre nivåer. Förtätning ses som något bra och framför allt nödvändigt för att uppnå en hållbar stadsutveckling. Boverket menar att utvecklingen mot en minskad boendetäthet måste stoppas genom att ”återta staden, såväl de centrala delarna som dess ytterområden, genom lämpliga förtätningar, förbättrad kollektivtrafik och attraktiva handels- och mötesplatser.” (Boverket 2004 s. 61). Just detta citat är talande för hur argumentationen ser ut överlag i de granskade dokumenten. Här nämns förbättrad kollektivtrafik, attraktiva handelsplatser och mötesplatser som positiva resultat av att en stad växer inåt, förtätas. Här talas det även om *hur* förtätningen ska ske, nämligen genom att bygga i befintlig bebyggelse i centrala och mer perifera delar.

Få sociala argument – konkurrenskraft, funktionsintegrering och möten

Generellt sett finns det inte många sociala argument för förtätning i materialet som ingått i granskningen i jämförelse med de ekonomiska och ekologiska argumenten. De argument som finns är relativt genomgående desamma i de olika skalorna. Dock tar de sig en mer konkret form i lägre skala (Rosengård), med konkreta idéer och planer på var och hur förtätningen bör ske och inte bara vad förtätningen bör föra med sig, vilket är mer gemensamt mellan Boverkets text och Malmös översiktsplan. Det är detta som skiljer sig mest mellan skalorna, vilket kanske inte är så underligt. I Boverkets text hade det förefallit märkligt om planer för enskilda stadsdelar presenterades.

Sociala faktorer som ofta tas upp i planeringssammanhang, enligt en granskning Boverket gjort av olika regioners planeringsdokument, är bland annat demografi, etnicitet, utbildning, utanförskap och ökade klyftor mellan olika grupper i samhället. Vidare menas att ”en negativ utveckling inom dessa områden leder till lägre hållbarhet i allmänhet och därmed mindre attraktivitet för den berörda regionen.” (Boverket 2004 s. 40).

Här konstaterar Boverket att det är just som utvecklingsfaktor den sociala frågan ofta används (Boverket 2004 s. 40). I en granskning av några svenska kommuners översiktsplaner har Boverket kunnat utläsa att ”Jämfört med målet om attraktivitet och konkurrenskraft är dock det sociala perspektivet inte lika utvecklat förutom sådana ’sociala’ aspekter som även kan bidra till att öka attraktiviteten.” (Boverket 2004 s. 123). Detta stämmer överens med Malmö Stads översiktsplan, enligt vad jag kunnat utröna i min granskning.

Konkurrenskraftiga och attraktiva städer

Boverket talar i rapporten om att ett land eller en region i en global värld måste arbeta konkurrenskraftigt. De menar att de större städernas konkurrenskraft måste förstärkas för att kunna stå sig i en global ekonomi (Boverket 2004 s. 37). Denna typ av argumentation återfinns även i Malmö Stads översiktsplan och uttrycks som en strävan att kommunen vill växa och bli attraktiv. Urban livsmiljö nämns som attraktivt för utvecklingen i samhället och att hålla samman staden genom att bygga inåt förstärker förutsättningarna för att Malmö ska kunna bibehålla sin attraktivitet (Malmö Stad 2001 s. 19).

I översiktsplanen talas det mycket om attraktivitet i samband med argumenten för att staden ska växa inåt. Genom att vara en attraktiv stad behåller man och lockar nya invånare, menar översiktsplanen (Malmö Stad 2001). Man vill också stärka det sociala livet i staden genom ett attraktivt och vitalt centrum (Malmö Stad 2001 s. 38).

I dialog-pm:et för Rosengård förekommer det färre argument där förtätning används som ett sätt att skapa en mer *attraktiv* stadsdel. Här handlar det snarare om förbättringar och förnyelse som ett sätt att komma åt den segregation och funktionsuppdelning som kännetecknar stadsdelen (Malmö Stad 2008). Här konkretiseras mål och visioner kring vad som bör göras och hur en förtätning bör genomföras för bästa möjliga utfall. Däremot kan ju själva initiativet att förtäta Rosengård, ett av Malmös mindre attraktiva områden som präglas av sociala problem i form av exempelvis hög arbetslöshet (Malmö Stad 2001 s. 269), ses som en följd av översiktsplanens mål att skapa en mer attraktiv stad. Översiktsplanen skriver att ”I Rosengård är det – kanske mer än i någon annan av Malmös stadsdelar – önskvärt att förändra de sociala förhållandena.” (Malmö Stad 2001 s. 300).

Det finns alltså en skillnad i hur argumentationen förs här, i översiktsplanen talar man mycket om attraktivitet som ett argument för förtätningen. Kommunen vill att staden ska växa och stärkas i regionen och nationellt, något som även tas upp i Boverkets text. Gällande Rosengård talar man inte om stadsdelen med viljan att skapa en attraktiv stadsdel, snarare talas det i detta sammanhang om att skapa bättre sociala förhållanden och en mer jämlik stad. Dock kan detta tolkas som en del i arbetet med att skapa ”den attraktiva staden”, vilket kan åstadkommas om en stadsdel som, genom exempelvis media, fått ett dåligt rykte ”städas upp”.

Funktionsintegrering och blandade boendeformer

Boverket behandlar sociala aspekter i sin text, men sällan i samband med förtätning. De nämner dock att socialt utanförskap till följd av boendesegregation kan förhindras genom en blandning av upplåtelseformer, hustyper och lägenhetsstorlekar (Boverket 2004 s. 92) – medel som brukar användas för att förespråka förtätning. Här menas också att den sociala miljön gynnas av funktionsintegrering, det vill säga att olika typer av funktioner blandas för att undvika enformiga bebyggelsestrukturer. (Boverket 2004 s. 99). Även i Malmö Stads översiktsplan återfinns detta argument. I översiktsplanen handlar det mycket om förtätning genom komplettering, integrering och genom att skapa en blandning av funktioner. Främst handlar det om att spränga in handel och service i renodlade bostadsområden.

I översiktsplanen går att läsa att ”Bristen på lokaler kräver bland annat att platser som idag inte används eller har andra funktioner tas i anspråk och i vissa fall bebyggs.”, med andra ord förtätas (Malmö Stad 2008 s. 32).

Även en blandning av boendeformer och upplåtelseformer i särpräglade bostadsområden uttrycks som önskvärt i översiktsplanen, ”då det ger goda grunder för stabila sociala förhållanden” (Malmö Stad 2001 s. 318). Detta nämns även i Rosengårdsmaterialet som eftersträvansvärt (Malmö Stad 2008 s. 17) I dialog-pm:et för Rosengård påpekas att stadsdelen är

av ”förortskaraktär” (Malmö Stad 2008 s. 12) och har en ensidig karaktär vad gäller upplåtelseformer på bostäder men även byggnadernas karaktär. Dock påpekas det att närheten till Malmös centrala delar innebär goda förutsättningar för stadsdelen att bli ”en del av staden”. (Malmö Stad 2008 s. 12). Här skrivs det att ”Genom att förtäta och kompletteringsbebygga med lokaler för verksamhet och öka variationen av bostäder med olika upplåtelseform kan området bli mindre ensidigt och erbjuda ett mer fullödigt stadsliv.” (Malmö Stad 2008 s. 12). Sammanfattningsvis talas det i detta dokument främst om kompletteringsförtätning.

I Rosengård ser man möjligheterna att öka välfärden både ekonomiskt och socialt ”genom att blanda funktioner, verka för ökad etablering av företag och skapa goda offentliga platser” (Malmö Stad 2008 s. 32). Som en del i detta arbete har åtta så kallade bokaler uppförts i stadsdelen (Malmö Stad 2008 s. 15, MKB 2010). En bokal är en kombinerad bostad och lokal, som inkluderar både boende och verksamhetslokal. Bostadsytan varierar mellan tre och fem rum. Detta är ett nytt koncept för MKB, Malmös kommunala bostadsbolag, och är enligt dem själva ”ett steg i att utveckla våra bostadsområden” (MKB 2010). Bokalerna är ett nytt tillägg i bebyggelsen i Rosengård, vilket innebär en ändring i ursprungsplanerna som upprättades vid planeringen av området. Dessa hade uttalade restriktioner om funktionsuppdelning. Här planeras alltså en annan form av funktion in i de oblandade bostadsområdena. Ursprungsbebyggelsen i Rosengård är avsedda för boende och kontor – butikslokaler ingår inte i planbestämmelserna. Därför krävs att nya detaljplaner görs om man vill ändra på detta (Malmö Stad 2008 s. 15). Uppförandet av bokaler är alltså en konkret och genomförd del av arbetet med förtätning och uppluckrandet av det ensidiga bostadsområde som Rosengård utgör.

Figur 1. *Gatny. Bokaler i Rosengård.*
(Foto: Lisa Markström 2010-03-16)

Möten

Något som ofta återkommer i översiktsplanen och dialog-pm:et är vikten av möten i staden. Här menar man att förtätning ökar förutsättningarna att skapa fler mötesplatser och därmed överbygga exempelvis segregation. Boverket nämner möten som ett ”socialt kitt”(Boverket 2004 s. 88), men talar inte särskilt mycket mer om detta eller att förtätning kan vara ett sätt att skapa nya mötesplatser.

I Malmö översiktsplan står att grönområden har ett stort socialt värde och är viktiga offentliga mötesplatser (Malmö Stad 2001 s. 175), men kommunen är samtidigt medveten om att det kan komma att byggas på dessa om staden växer inåt. Kommunen ser att ett sammanhållet centrum med god service höjer den sociala kvaliteten i staden (Malmö Stad 2001 s. 319). Med andra ord talas det om förtätning å ena sidan och vikten av grönområden som viktiga mötesplatser å andra sidan. Detta kan tolkas som att ett starkt centrum kan komma att fungera som en ersättning av eventuell bebyggelse på befintliga grönområden, då förtätningen skapar nya mötesplatser i innerstaden. I översiktsplanen står att läsa att ”Människors mötesplats skall vara city där man möts med eller utan särskild anledning och nyttjar den mångfald av utbud som staden erbjuder” (Malmö Stad 2001 s. 134). Malmö Stad belyser i sin översiktsplan att människor med högre utbildning tenderar att attraheras av en ”urban livsstil med god tillgång till service, mötesplatser och ett rikt utbud av kultur och andra aktiviteter” (Malmö Stad 2001 s. 19). Samtidigt ökar skillnaderna i levnadsförhållanden i Malmö, och den sociala utvecklingen i staden kännetecknas av denna skillnad (Malmö Stad 2008 s. 30). I dialog-pm:et nämns samhällsplaneringen som ett viktigt redskap i arbetet mot denna utveckling. I detta arbete blir ”gemensamma och offentliga platser, de demokratiska arenorna, särskilt viktiga” (Malmö Stad 2008 s. 30). Här menas att människors utanförskap förstärks och permanentas av boendesegregation, och i många bostadsområden råder en ensidig befolkningssammansättning. Detta faktum försvårar kontakten mellan ”majoritetskulturen och det omgivande samhället” (Malmö Stad 2001 s. 20). Rosengård är en stadsdel där möten mellan människor från olika delar av staden sällan äger rum. I dialog-pm:et påpekas snarare motsatsen, att ”Rosengård är en plats som man passerar under genomfart till andra delar av staden.”, ett faktum som ses som ett problem. Här menar man att det är den fysiska strukturen som inte stödjer möten av detta slag (Malmö Stad 2008 s. 9) Vidare menas att man vill förhindra främlingskap, fördomar och konflikter genom möten. Möten och platser för möten har betydelse både för staden och för stadsdelen. Genom att bygga bort barriärer som isolerar Rosengård tror man att detta är lättare att åstadkomma (Malmö Stad 2008 s. 18). Här vill man alltså använda förtätning som ett sätt att skapa en mer sammanhållen stad och man hoppas att den sociala segregationen byggs bort och öppnar upp för fler stadsdelsöverskridande möten.

Både i översiktsplanen och dialog-pm:et talas det om gaturummet som en plats för möten och potentialen att bebygga sidoytor på vissa av stadens gator (Malmö Stad 2001 s. 220, s. 228 & Malmö Stad 2008 s. 18). I översiktsplanen uttrycks som mål att skapa en trivsamt fotgängarmiljö för ”att få människor att stanna kvar längre i staden och bidra till det folkliv och de sociala möten som många vill uppleva.” (Malmö Stad 2001 s. 220). Gatorna är allmän platsmark och hur dessa utformas har därför ”stor betydelse för det sociala livet – för upplevelsen av gator som barriärer eller tilltalande offentliga platser” (Malmö Stad 2001 s. 228). I Rosengårdsmaterialet ges förslag på hur en förtätning av dessa skulle kunna genomföras. Breda gaturum i stadsdelen, men även de som leder dit, bör göras om till stadsgator genom att de smalnas av. Här påstås att ny bebyggelse längs gatorna kan bidra till att minska den barriäreffekt som de idag utgör. Lokaler som är anpassade till olika typer av verksamhet längs dessa gaturum tror man kan ”bidra till ett mer livfullt gaturum” (Malmö Stad 2008 s. 18). Med andra ord anser man att genom förtätning av gaturummen i och i anslutning till Rosengård skapas fler och mer lättillgängliga mötesplatser, som i sin tur skulle kunna skapa förutsättningar för fler möten mellan människor i stadsdelen Rosengård.

Sammanfattande kommentar av fallstudie

Generellt sett är det få sociala argument för förtätning i materialet jag läst, Boverkets text *Hållbara städer och tätorter i Sverige – förslag till strategi* (2004), Översiktsplan för Malmö 2000 (2001) och dialog-pm för Rosengård (2008). De argument som finns är relativt genomgående desamma i de

olika skalorna. Dock tar de sig en mer konkret form i lägre skala (Rosengård), med konkreta planer på *hur* förtätningen ska utföras för att uppnå de mål som satts upp, inte bara *vilka* målen är. Det kanske är detta som skiljer sig mest mellan skalorna, vilket inte är så konstigt. I Boverkets text hade det förefallit märkligt om planer för enskilda stadsdelar skulle presenteras. Samtidigt har olikheter i dokumenten betydelse, då hållbar stadsutveckling och förtätning är vad som läggs in i begreppet. Det förefaller dock som om många tomma ord förekommer i dessa dokument, ”hållbar utveckling”, ”hållbar stad”, ”möten”, ”attraktiv stad” och liknande begrepp används – ord som är starka men som i dessa texter ibland verkar sakna egentligt innehåll (empty signifiers). En annan intressant iakttagelse är att innebörden av ordet ”social” aldrig förklaras i något av dokumenten.

Argumenten kan tolkas som att den sociala aspekten underliggande ses som metod för att skapa den attraktiva staden – en levande stad med ett blomstrande socialt liv är en attraktiv stad dit människor vill flytta. Genom att skapa ett bättre socialt klimat skapas ett medel för den attraktiva staden som därmed kommer att stärka sina förutsättningar att kunna stå sig i den konkurrens som Boverket talar om. Utfallet i undersökningen tolkas som att det sociala klimatet i slutänden indirekt blir en fråga som främst handlar om ekonomisk tillväxt.

Sammanfattningsvis kan det utläsas i det granskade materialet att den sociala argumentationen för förtätning fokuserar på tre faktorer: konkurrenskraftiga städer, funktionsintegrering och möten. Det är främst inom dessa termer förtätning och sociala faktorer nämns tillsammans. En intressant fråga att ställa här är vilket fokus som ses som den primära drivkraften, en attraktiv och bättre stad ur en *ekonomisk* eller *social* synvinkel? Vilken som är drivkraften bakom förtätning och vilket uttryck detta tar på de olika nivåerna är en fråga som dykt upp under granskningsarbetet.

Ett konstaterande som kan göras är att det kan vara svårt att skilja på argumenten, som ofta vävs in i varandra. En ekonomisk aspekt på en förtättningsprocess kan framhållas som positivt ur ett socialt perspektiv då det ger fördelar för människors liv i staden, men grundfaktorn är ekonomisk. Kan dessa argument förkastas som cyniska, att det inte är människan och de sociala förhållandena i staden som används som utgångspunkt? Att de blir en sekundär effekt i arbetet med att nå ekonomiska mål? Vad som är intressant att se i denna undersökning är att det läggs mer tyngd på vissa faktorer och att en balans mellan ekologiska, ekonomiska och sociala faktorer inte förekommer. De ekonomiska aspekterna har enligt denna granskning en övervikt medan de sociala aspekterna inte har lika stor vikt i argumentationen för förtätning. Däremot förtydligar detta faktum att de olika aspekterna är beroende av varandra då de ofta vävs in i varandra – vilket i detta arbete ibland gjort det svårt att reda ut konkreta sociala argument.

Resultatdiskussion

Syftet med denna uppsats var att belysa planeringsstrategin förtätning samt huruvida det i diskussionen om förtätning förekommer ett socialt perspektiv. Vidare var syftet att undersöka om det förekommer sociala argument i förtätningssamtal hos Boverket och Malmö Stad. Uppsatsen ämnade beskriva förtätning som planeringsstrategi på en generell nivå och undersöka vilka argument som talar för respektive emot förtätning samt om och i så fall hur förtätning påverkar ur ett socialt perspektiv.

Förtätning är en omstridd planeringsstrategi och diskussionen hamnar enligt Ståhle (2008) alltför ofta vid *om* man ska förtäta våra städer snarare än *hur* förtätningen ska genomföras. Vad som än kan anses om denna strategi är det idag ett faktum att förtätningssamtal äger rum i flera större städer och att förtätning av städer till viss del pågår i Sverige. Därför tror jag att Ståhle har rätt i att vi nu måste börja prata om hur denna ska genomföras. Därför tror jag att det är viktigt att ta upp frågor som belyser vilka kvaliteter vi vill värna om och i vilket syfte vi genomför förändringar. Samtidigt som det talas mycket om förtätning och dess konsekvenser bör det finnas i åtanke att det fortfarande inte realiserats i särskilt stor omfattning i Sverige. Det är en planeringsstrategi som ligger i startgroparna. En annan viktig aspekt att lyfta fram är att detta är *en* metod, *ett sätt* att planera på. Jag tror att det finns en fara med att lägga tonvikten på en typ av strategi och se denna som ”lösningen” på stadens problem och att man istället bör arbeta med att använda varierade strategier.

Bradley (2009) menar att förtätning kan betraktas som en ekonomisk strategi för att försöka få människor att flytta in till städerna i vilka den ekonomiska tillväxten företrädesvis äger rum och frågar vilken typ av livsstil som uppmuntras från planeringsbordet idag. Detta kan kopplas till fallstudien i detta arbete, där ett ekonomiskt perspektiv i argumentationen för förtätning dominerade i både Boverkets skrivelse (2004) samt Malmö Stads översiktsplan (2001). Konkurrenskraft och ekonomisk tillväxt föreföll, enligt min tolkning av dessa dokument, som den främsta drivkraften i viljan att förtäta.

Jag har förståelse för att kommuner vill växa, speciellt i den tid vi lever i nu där regionens roll har allt större betydelse och att vissa städer då vill fungera som ”magneter”. Samtidigt kan det förefalla något krasst att det är av denna anledning förtätning genomförs. Det talas om att fler och fler människor vill flytta in till våra större städer, men även denna ”vilja” kan ifrågasättas. Det blir en fråga om hönan eller ägget. Om det är i våra städer tillgången till exempelvis arbete och utbildning finns så kan det handla om att valet för vissa grupper faktiskt inte blir särskilt självständigt, då det är i de större städerna vissa grundläggande möjligheter finns. Vilka avsikter och vilka frågor som diskuteras i planeringssammanhang har en inverkan på människors liv och förutsättningar i staden, vilket gör planering till en i grund och botten stark social fråga.

Intressanta frågor att ställa sig som planerare kan därför vara vad det är som styr människors vilja att flytta in till städer? Vilka aktörer är det som styr denna utveckling: är det medborgarna eller är det, som Rådberg (2003) menar, privata aktörer, såsom markägare, och politiker med intresse att öka skatteunderlaget genom fler invånare i kommunen? Vilka aktörer som styr stadsbyggandet och stadsplaneringen har stor betydelse för vem och i vilka intressen staden byggs. Frågan blir då också vilket ansvar planerare har att lyfta fram ett socialt perspektiv i planeringen, så att inga grupper riskerar att glömmas bort vid genomförandet av förändringar i staden. Samtidigt får det faktum att planerare har politiska beslut att förhålla sig till inte glömmas bort. Det är därför också extra viktigt att professionen har kunskap och argument för hur politiska beslut i planeringsfrågor påverkar människor och livet i staden på olika sätt.

I Malmö Stads översiktsplan står det att läsa att ”Människor med hög utbildning attraheras av den urbana livsstilen”. Vidare går det att läsa att denna grupp tilltalas av en ”urban livsstil med god tillgång till service, mötesplatser och ett rikt utbud av kultur och andra aktiviteter” (Malmö Stad 2001 s. 19). Detta väcker frågor kring vilka det är man planerar för. I översiktsplanen återkommer den attraktiva staden som argument för förtätning. Detta kan tolkas som att det är för en grupp med en viss typ av livsstil som den urbana, förtätade staden byggs. I detta sammanhang kan detta ifrågasättas som ett uteslutande av de grupper i samhället som inte attraheras av det urbana livet. Genom planeringen styrs Malmös utveckling och blir ett slags identitetsskapande verktyg för att tillfredsställa och locka de grupper som man vill att staden ska förknippas med.

Eller är det faktiskt så att den urbana livsstilen är det enda eller bästa alternativet och den enda förutsättningen för ett land som Sverige att stå sig i en global ekonomi? Jag tror att svaret på denna fråga är mycket komplext, men vill samtidigt hävda att det kan vara farligt att enbart planera våra städer utifrån ekonomiska aspekter och bortse från det faktum att människors behov ser olika ut. Alla människor vill till exempel inte bo i städer. Det finns uppenbarligen en vilja hos många människor att bo i exempelvis villaområden istället för i en lägenhet inne i staden, en vilja som jag inte tror kommer att försvinna för att städer förtätas. Det kan snarare få motsatt effekt vilket då kan innebära ännu svårare planeringsbeslut. Någonstans måste frågan ställas om var planeringens gränser går. Hur mycket kan planeringen styra de val människor gör när det kommer till boende och livsstil och var bör denna gräns dras?

I Bradleys (2009) avhandling berörs ämnet förtätning av staden och intressanta frågor tas upp, såsom det faktum att det i många storstäder handlar om att försöka knyta an förortsområden till innerstaden. Framför allt handlar det då om miljonprogramsområden som ofta brottas med sociala problem i form av arbetslöshet och segregation. Detta är en intressant infallsvinkel på vad jag tolkar som tendenser förtätningen verkar inriktas mot. Det talas sällan om att förtätning bör ske i villaområden eller i bebyggelse av liknande typ, som även de är funktionsuppdelade. Samtidigt ses denna typ av bebyggelse som ett av grundproblemen med urban sprawl. Men det talas inte alls om funktionsintegrering, möten och liknande när det gäller denna typ av bostadsområden, om det talas om dem alls. Denna bebyggelsetyp nämns endast som orsak till problemen med sprawl, inte som något som fysiskt bör förändras vid arbetet med förtätning, mer än att den typen av bostadsområde kanske inte alls bör byggas. Varför talas det inte mer om potentialen hos dessa områden i förtätningssamtalen? Varför talas det nästan uteslutande om staden och förorter med flervåningshus? Jag tror att det i kommuner som arbetar med förtätning finns en medvetenhet om att människor trots allt kommer att vilja välja denna boendetyper. Alla vill inte bo i en urban miljö, utan vill bo i en sådan typ av boendemiljö som exempelvis ett villaområde utgör. Istället väljer man då att förtäta i de delar som har stadskaraktäristisk bebyggelse i form av flervåningshus, men med luftiga omgivningar. Ofta finns det även en socioekonomisk skillnad mellan dessa typer av bostadsområden. De har en stark funktionsuppdelning, men det tycks endast vara den ena typen av område som man vill förändra. Borde det inte istället vara en utmaning att verkligen ta tag i hur sprawl-bebyggelsen kan förändras och anpassas till den hållbara utvecklingen? Jag tror inte att efterfrågan på denna typ av boende kommer att försvinna och kanske är det också här, i sprawlens kärna, som arbetet bör börja?

Vad jag kunnat utröna i mitt arbete är att en social infallsvinkel generellt sett är underrepresenterad i planeringssammanhang när det talas om förtätning. Det finns olika förklaringar till att det sociala perspektivet hamnar i skymundan, bland annat förklarar Nilsson (2001) det som att planerare kan känna en osäkerhet inför sociala frågor i sitt arbete (Nilsson 2001 s. 100). Nyström (2003) menar att det kan bero på att sociala aspekter förekommer alltför

sällan på arkitekters och planerares utbildningar (Nyström 2003 s. 252-253). Då jag själv är i mitten av landskapsarkitektutbildningen är detta något som jag kan vara beredd att hålla med om. Den sociala aspekten berörs i utbildningen men sällan fördjupas dessa frågor, vilket kan ses som en brist i utbildningen. Jag tror inte att andra aspekter i utbildningen tar för stor plats, utan det handlar snarare om att dessa frågor bör lyftas och att sociala frågor och teori kring dessa bör ingå i större utsträckning.

Landskapsarkitektyrket lyfts ofta fram som ett yrke med en stor kompetensbredd. Om vi som i framtiden kommer att arbeta med planering har en ännu bredare kunskapsbas, som inbegriper de sociala frågorna i större omfattning, tror jag att landskapsarkitektens roll kommer att få en ännu större bredd, och kanske också tyngd, i planeringssammanhang än vad den har idag. Detta kan i sin tur leda till att vi kommer att kunna planera bättre miljöer för människor utifrån de olika behov och förutsättningar vi alla har.

Man kan också fråga sig vilka signaler denna brist på sociala perspektiv och infallsvinklar, både inom utbildningen men även i större planeringsresonemang, sänder för signaler till yrkesverksamma och kommande planerare. Bristen på detta perspektiv kan uppfattas som att frågor av social art inte är av lika stor tyngd som exempelvis de ekonomiska och ekologiska frågorna. Detta kan bidra till att sociala frågor inte lyfts och därmed inte får ett särskilt stort utrymme i arbetet med förtätning och i stadsplanering överlag.

Bradley menar att det är viktigt att i rollen som forskare tänka bortom rådande diskurser och ifrågasätta dominerande uppfattningar och att forskare bör "Read against the grain" (Bradley 2009 s. 13). Detta är något som jag tycker att även planerare bör applicera i sitt arbete. Frågor som varför och för vem/vad vi bygger staden och vilka konsekvenser detta får bör vara självklara i planeringen. Att, som Bradley nämner i sin avhandling, vara experimentell kan vara att låta dem som inte hörs komma till tals (Bradley 2009 s 264).

Referenser

TRYCKTA KÄLLOR

Boverket (2004). *Hållbara städer och tätorter i Sverige – förslag till strategi*. Karlskrona: Boverket 91-7147-836-1.

Bradley, Karin (2009). *Just Environments – Politicising Sustainable Urban Development*. Akademisk avhandling. Stockholm: Kungliga Tekniska Högskolan. ISBN 978-91-7415-228-9.

Burton, Elizabeth (1999). The Compact City - Just or Just Compact? A Preliminary Analysis *Urban Studies*, Vol. 37, No. 11, 1969-2006.

Johansson, Birgitta & Orrskog, Lars (2002). *Att bygga ett hållbart samhälle* Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur. ISBN 91-27-50545-6.

Malmö Stad (2001). *Översiktsplan för Malmö 2000*. Malmö Stadsbyggnadskontor.

Malmö Stad (2008). *Rosengård! Strategier för en hållbar utveckling i en stadsdel Dialog-pm 2008:1*. Malmö Stadsbyggnadskontor.

Malmö Stad (2009). *Hur kan Malmö växa – hållbart? Dialog-pm 2009:1*. Malmö Stadsbyggnadskontor.

Nilsson, Kristina (2001). *Planering för hållbar utveckling – dilemman för kommunala översiktsplanerare*. Stockholm: Kungliga Tekniska Högskolan(Forskningsrapport). ISRN KTH/IP/FR--01/87—SE.

Nyström, Jan (2003). *Planeringens grunder – en översikt*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur ISBN 91-44-04133-0.

Rådberg, Johan (2003). Hållbar Stad – kompakt eller grön? *Gröna Fakta* 1/2003, 2-4.

Ståhle, Alexander (2008). *Compact Sprawl: Exploring Public Open Space and Contradictions in Urban Density*. Akademisk avhandling. Stockholm: Kungliga Tekniska Högskolan. ISBN 978-91-7415-119-0.

INTERNET

MKB (2010). Malmö Kommunala Bostadsbolag.
Tillgänglig: <http://www.mkbfastighet.se/templates/Page.aspx?id=125332> [2010-03-22]

SFS 1987:10. Plan- och bygglag.
Tillgänglig: <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19870010.HTM> [2010-03-22]

SFS 2001:453. Socialtjänstlag.
Tillgänglig: <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20010453.htm> [2010-03-22]

Svenska Akademiens ordlista.

Tillgänglig: <http://www.saob.se/> [2010-03-22]

World Commission (1987) *Our Common Future* (Brundtlandkommissionen). Chapter 2: Gathering a Body of Global Agreements.

Tillgänglig: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm> [2010-03-22]

ÖVRIGA KÄLLOR

Arkitekten 10 (2008). Bradley, Karin, Isaksson, Karolina & Orrskog, Lars. Hållbara staden fångad i postpolitiskt vakuum. *Arkitekten* 10 (oktober 2008), 64-65.

Arkitekten 11 (2008). Ullstad, Erland. Staden byggs hela tiden men bygger vi rätt? *Arkitekten* 11 (november 2008), 72-73.

Arkitekten 12 (2008). Bradley, Karin; Isaksson, Karolina; Orrskog, Lars. Den hållbara staden börjar inte i formen. *Arkitekten* 12 (december 2008), 66.

Sydsvenskan (2010). Professor varnar för tät stad utan grönska (10 mars).

Tillgänglig: <http://sydsvenskan.se/malmo/article636463/Professor-varnar-for-tat-stad-utan-gronska.html> [2010-03-22].

Sydsvenskan (2010). Malmö tränger ihop sig – centrum växer (28 februari).

Tillgänglig: <http://sydsvenskan.se/malmo/article634174/Malmo-tranger-ihop-sig---centrum-vaxer.html> [2010-03-22].

Figurförteckning

Figur 1. Gatuvy. Bokaler i Rosengård. Foto av Lisa Markström.

s. 21